

ПРОФІЛАКТИЧНА МЕДИЦИНА ДОНЕЧЧИНИ: ДОСВІД МИНУЛОГО ДЛЯ УСПІШНОГО СЬОГОДЕННЯ

Стаття присвячена організації діяльності Державної установи «Донецький обласний центр контролю та профілактики хвороб МОЗ України» з моменту виїзду із зони бойових дій. Частина роботи присвячена історичним моментам формування санітарної служби, у тому числі на території Донецької області. Стаття відображає сучасний стан профілактичної роботи на Донбасі, містить інформацію про провідних санітарних лікарів.

Ключові слова: санітарна служба, санітарні лікарі, профілактична робота, обласний центр контролю та профілактики хвороб МОЗ України.

Ситуація 2014 р. на Сході нашої держави змусила вжити заходів для переміщення державних закладів та установ на підконтрольну Україні територію (Кабінет Міністрів України, 2014). Так, Головне управління Державної санітарно-епідеміологічної служби України в Донецькій області було переміщено у м. Слов'янськ, Державну установу (ДУ) «Донецький обласний лабораторний центр Держсанепідслужби» — у м. Маріуполь, а згодом відбулося нове переміщення у м. Краматорськ та зміна назви закладу на ДУ «Донецький обласний лабораторний центр МОЗ України». Із червня 2021 р. заклад реформатовано в ДУ «Донецький обласний центр контролю та профілактики хвороб МОЗ України».

Відповідно до заходів з реформування санітарної служби України на сьогодні основним завданням лабораторних центрів МОЗ України згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 22.02.2006 р. № 182 «Про затвердження Порядку проведення державного соціально-гігієнічного моніторингу» є спостереження за станом громадського здоров'я, що ґрунтується на моніторингу об'єктів довкілля, та здійснення профілактичних заходів з метою попередження інфекційної та неінфекційної захворюваності населення.

Санітарне та епідемічне благополуччя населення, забезпеченням якого спеціалісти профілактичної медицини займаються вже більше ніж 90 років, є наслідком гігієнічного прогнозування, глибокого знання питань гігієни та епідеміології, досконалого знання підконтрольної території та факторів довкілля, що можуть негативно впливати на громадське здоров'я.

Перший етап розвитку санітарної служби характеризувався створенням товариств, рад та інших гро-

мадських об'єднань, практичними спробами передових вчених та практикуючих лікарів обґрунтувати перехід медицини від лікування окремого індивідуума до оздоровлення суспільства. Так, у 1872 р. вийшла перша наукова праця з гігієни Ф.Ф. Єрсімана, в якій автор підкреслював, що «... лікар повинен не тільки лікувати хворих, а й попереджувати захворювання, і в цьому є ідеальний бік його покликання, є найбільшою користю в його практичній діяльності».

Найповніше відображені завдання санітарних станцій у праці П.А. Піскова «Про медико-статистичні основи влаштування санітарних станцій». У ній говорилося, що «головним завданням санітарних станцій є вивчення впливу на здоров'я людини оточуючого його середовища як з боку чисто природних властивостей даної місцевості, так і з боку штучних (побутових) умов, що створюються самою людиною» (Вебер Л.Г., 1968).

Однак санітарні станції на той період не мали державного статусу, а були організовані вченими-гігієністами та епідеміологами за власною ініціативою на базі кафедр гігієнічного профілю.

Ефективність роботи санітарних лікарів залежала в основному від ініціативи та наполегливості кожного з них, від уміння залучити на свій бік населення, підприємців. Про все це переконливо свідчить у своїй книзі «Записки санітарного лікаря» відомий гігієніст О.М. Марзєєв, який деякий час працював на Донеччині: «Я приїхав у Бахмут до земського гідротехніка та прохав його оглянути джерело і дати висновок про можливість улаштування селищного водогону. Санітарне опікування позитивно віднеслось до цієї ідеї, а населення проявило значне зацікавлен-

ня. Потрібно було домовитися з «господарем» селища, прохати його допомоги. Я направився до полковника Ізмайлова, на території якого розташоване селище, розповів йому про організацію санітарного опікування, про санітарні нужди селища, про проєкт улаштування водогону. Він терпляче вислухав мене, але стало зрозуміло, що для благоустрою селища нічого не робитиме. Мрія про водогін у селищі Яковлівському залишилась тоді нездійсненою» (Марзєєв А.Н., 1965).

1922 р. став переламним для санепідслужби: Третій всеукраїнський з'їзд мікробіологів, епідеміологів та санітарних лікарів прийняв рішення об'єднати розрізнені кадри санітарних спеціалістів та виступив зі зверненням «повернутися в санітарну організацію».

1.06.1923 р. Рада Народних Комісарів УСРР прийняла постанову «Про санітарні органи республіки», яким устанавлювалися завдання, склад (мережа) організацій санітарної служби, нормативи штатної чисельності працівників, права санітарних лікарів та заходи притягнення відповідальності винних у порушенні санітарних вимог осіб. Це був перший державний документ, що визначив перехід від самодіяльних земських санітарних рад до державної санітарної служби, тому день 1.06.1923 року вважається днем народження державної санітарно-епідеміологічної служби в Україні.

Боротьба з холерою та тифом була основною частиною роботи санітарної служби в роки російсько-української війни столітньої давнини (1917–1922 рр.). Згодом відзначалося значне зростання захворюваності на малярію, тому на місцях активно проводилися заходи з боротьби з епідеміями: створювалися повітові надзвичайні комісії, було проведено загальну мобілізацію більшовиками медичних працівників, залучено значні верстви населення до участі в неоплачуваних суботниках та недільниках, організовано банні тижні, місячники водопостачання та ін.

У 1923 р. захворюваність на висипний тиф знизилася у 10–15 разів, значно зменшилася захворюваність на холеру. Поступово відбувся перехід на планову роботу з вирішення санітарно-гігієнічних питань. За незначної чисельності санітарних лікарів у порівнянні з сьогоденням відзначається неабияка відданість фахівців санітарній справі, ентузіазм, ініціатива в роботі.

Так, у 1925 р. в Сталінській (Донецькій) області, яка включала і нинішню Луганську, працювало 24 санітарних лікарів, з яких 14 — у сільських районах, було організовано випуск періодичного часопису «Профілактична хроніка», що складався з 10 розділів. У часописі друкувалися матеріали практичних працівників санітарної служби з описом санітарної та епідемічної ситуації населених місць, стан захворюваності та медичного обслуговування робітників підприємств, публікувалися протоколи виробничих нарад та прийняті рішення, циркуляри

з питань протиепідемічної діяльності як для санітарної служби, так і для працівників охорони здоров'я (Трач В.Ф., 2005).

Зважаючи на стратегічну важливість для економіки СРСР Донецького вугільного та Криворізького рудного басейнів, уряд УСРР прийняв у 1930 р. «Установу про санітарну організацію в Донбасі й Криворіжжі», що визначила обов'язкову мережу закладів санітарної служби, питання оплати праці спеціалістів та заходи з покращення їхніх службово-побутових умов.

У жовтні 1963 р. прийнято постанову Ради Міністрів Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) «Про державний санітарний нагляд у СРСР», якою затверджено положення про державний санітарний нагляд, введено єдину мережу санітарно-епідеміологічних станцій, устанавлено номенклатуру посад.

Радикальнішим кроком в історії санітарної служби стало прийняття в лютому 1994 р. Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» — першого в історії санітарно-епідемічної служби законодавчого документа, що визначає правову базу з питань гігієнічної та протиепідемічної діяльності в нашій державі. Цей документ є чинним і на ньому базується нинішня санітарно-гігієнічна та протиепідемічна діяльність на державному рівні в незалежній Україні.

Вагомий внесок в історію сучасної санітарної служби Донбасу зробили Василь Федорович Трач, Віктор Іванович Денисенко, Ірина Іванівна Сошенко, Сергій Васильович Моховик, які завдяки високому професіоналізму та відданості профілактичній діяльності справедливо вважаються взірцем сучасного лікаря профілактичної медицини.

Послідовником та продовжувачем санітарно-протиепідемічної діяльності на Донеччині стала ДУ «Донецький обласний лабораторний центр МОЗ України», яка складається з 14 відокремлених структурних підрозділів — філій на території області та включає 34 лабораторії різного спрямування досліджень.

Установа має свідоцтво про технічну компетентність при проведенні досліджень (строк дії — до 14 серпня 2022 р.). Торецька міська філія та Краматорська міська філія ДУ «Донецький обласний лабораторний центр МОЗ України» мають атестати про акредитацію випробувальних лабораторій у Національному агентстві з акредитації України відповідно до вимог ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 на проведення випробувань об'єктів довкілля. Чималих зусиль було докладено для акредитації лабораторії Маріупольської філії на відповідність міжнародному стандарту ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій» у Національному агентстві з акредитації України (НААУ).

Акредитація в системі НААУ зараз має особливе значення, оскільки атестати та протоколи, вида-

ні такими лабораторіями, відповідно до міжнародних угод мають міжнародну форму визнання країнами світу, які входять до Міжнародної організації з акредитації лабораторій (International Laboratory Accreditation Cooperation — ІЛАС). Понад 90 акредитаційних органів з більш ніж 80 країн світу підписали Угоду про взаємне визнання ІЛАС (ІЛАС МРА).

Відповідно до аналізу оснащення лабораторними приладами, що використовуються для моніторингових досліджень довкілля, який у 2015 р. провадився Державним закладом «Український центр з контролю та моніторингу захворювань МОЗ України» (м. Київ) установа займала 5-те місце після лабораторних центрів Дніпропетровської, Запорізької, Київської та Харківської областей.

Протягом 2020 р. установою та її філіями здійснювався моніторинг об'єктів довкілля. У рамках цієї роботи виконано дослідження проб харчових продуктів та продовольчої сировини на бактеріологічні показники — більш ніж 2 тис., на санітарно-хімічні показники — 900; проб питної води на показники мікробіологічної безпеки — близько 3,5 тис., на санітарно-хімічні показники — близько 3 тис.; проб води водоймищ на показники бактеріального забруднення — близько 500, на санітарно-хімічні показники — більш ніж 300; проб ґрунту на показники мікробіологічної безпеки — близько 300, на санітарно-хімічні показники — близько 400; проб атмосферного повітря на вміст шкідливих речовин — більше ніж 17 тис., досліджено близько 12 тис. проб об'єктів довкілля на паразитологічні показники.

За показниками матеріального оснащення, обсягом проведеної роботи з моніторингу об'єктів довкілля та здійсненої протиепідемічної роботи стоїть діяльність конкретних людей.

В.І. Гончаренко, який у складних умовах переміщеного закладу зміг вирішити як правові, так і матеріальні питання його діяльності, доклав чималих зусиль для суттєвого підвищення якості лабораторних досліджень, зміцнення матеріальної бази лабораторних підрозділів. Це людина, що опікується не тільки виробничими проблемами, але й особистими труднощами співробітників та знаходить можливість підтримати їх у нелегкі часи. Саме з такими життєвими проблемами стикнулися працівники санітарної служби окупованого Донецька, які змушені були через воєнні дії покинути рідне місто та облаштуватися знову в професійному та побутовому плані у м. Краматорськ та м. Маріуполь. Їм довелося зробити непростий життєвий вибір, залишивши на окупованій території свої домівки, а нині вони гідно продовжують профілактичну діяльність у Донецькій обл.

Пандемія коронавірусу, яка охопила світ у 2019 р., докорінно змінив життя всього людства, змусила активізувати вирішення проблем біобезпеки, у тому числі і в нашій країні. Першими на передовій боротьби зі страшною хворобою опинилися лікарі-клініцисти, епідеміологи, мікробіоло-

ги. Серед актуальних питань біобезпеки є своєчасна ідентифікація збудників інфекційних захворювань для організації адекватних протиепідемічних заходів. Пандемія COVID-19 оголила проблемні питання, у тому числі у сфері лабораторної діагностики інфекційних хвороб.

Донецька обл., яка нині розділена лінією розмежування в результаті військового конфлікту на Сході України, одразу гостро відчула ці проблеми. Велика, колишня основна бактеріологічна та вірусологічна лабораторія області в м. Донецьк опинилася на окупованій росіянами території, що зумовило черговий виклик — створення нових та модернізація наявних мікробіологічних лабораторій на підконтрольній Україні території області. До травня 2020 р. в ДУ «Донецький обласний лабораторний центр МОЗ України» не було жодної лабораторії, яка б провадила дослідження методом полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР). Але пандемія коронавірусної хвороби не давала часу на роздуми. Необхідно було діяти злагоджено та швидко. Консолідованими зусиллями Міністерства охорони здоров'я України, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Донецької обласної державної адміністрації та бізнесу практично з «нуля», в найкоротші терміни, на базі мікробіологічних лабораторій Донецького обласного лабораторного центру МОЗ України було створено три ПЛР-лабораторії. Перша з них — у Маріуполі, розпочала роботу в кінці травня 2020 р. У вересні минулого року почали дослідження ще у 2 лабораторіях: у м. Краматорськ та у прифронтовому Торезьку.

Усі лабораторії обладнані згідно із сучасними європейськими вимогами, забезпечені необхідним обладнанням: ампліфікаторами, станціями пробопідготовки, шафами біобезпеки, центрифугами, ПЛР-боксами, морозильними камерами та ін.

Обладнання лабораторій відповідно до потреб постійно поповнюється. Напередодні 2021 р. кількість основного обладнання у лабораторіях зростає вдвічі завдяки субвенції з Донецького обласного бюджету (у сумі більше 6 млн грн) та коштам державного бюджету Міністерства охорони здоров'я України (4,8 млн грн).

Зусилля зі становлення, розвитку та удосконалення ПЛР-лабораторій дали свої позитивні результати.

У 2020 р. обсяги тестування всіма лабораторіями Донецької обл. максимально склали близько 2 тис. зразків на добу (8–9,5 тис. зразків на тиждень), у тому числі лабораторіями обласного лабораторного центру — 770 зразків на добу (до 3800 зразків на тиждень).

У поточному році, після введення в дію всього лабораторного обладнання, кількість ПЛР-досліджень у лабораторіях ДУ «Донецький обласний лабораторний центр МОЗ України» очікувано подвоїлася. Зараз ми маємо змогу досліджувати більше 10 тис. зразків на тиждень, тобто до півтори тисячі зразків на добу. Із 2021 р. строки надання результату ПЛР-дослідження

скоротилися до 24 год, накопичення непротестованих зразків, як це було, наприклад, у жовтні—грудні 2020 р., не відбувається. Спроможність лабораторій швидко отримувати результати тестувань сприяє своєчасному діагностуванню коронавірусної хвороби у пацієнтів, а значить, дозволить втілити необхідні протиепідемічні заходи без затримки.

Результати щодо створення, модернізації ПЛР-лабораторій, яких вдалося досягти в складних обставинах і за короткий час, доводять правильність та ефективність дій, які були розпочаті в Донецькій області з першого дня протидії пандемії коронавірусної хвороби.

Новим етапом в історії профілактичної медицини став червень 2021 р., що ознаменувався переформатуванням обласних лабораторних центрів у центри контролю та профілактики хвороб МОЗ України.

Хочеться вірити, що наша установа з новою назвою, в якій здійснюють гігієнічну та протиепідемічну діяльність сильні духом спеціалісти — справжні професіонали, і надалі ефективно слугуватиме загальнодержавній системі контролю безпеки об'єктів довкілля, адже головною її метою є підтримання найбільшої цінності людства — здоров'я, та згодом вона впише свою сторінку в історію санітарно-протиепідемічної діяльності українського Донбасу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. **Постанова Кабінету Міністрів України від 7.11.2014 р. № 595** «Деякі питання фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей, а також інших платежів з рахунків, відкритих в органах Казначейства».
2. **Вебер Л.Г. (1968)** Організація санітарно-епідеміологічної служби СРСР, М.
3. **Марзеев А.Н. (1965)** Записки санитарного врача, Киев: Областная типография.

4. **Трач В.Ф. (2005)** Санитарно-эпидемиологическая служба: современное состояние, перспективы развития», Краматорск: издательство АОЗТ «Полиграфическое предприятие «АПП».

PREVENTIVE MEDICINE OF DONETSK REGION: THE EXPERIENCE OF THE PAST FOR A SUCCESSFUL PRESENT

V.O. Matjushyna

*Donetsk Oblastj Center for Disease Control
and Prevention of the Ministry of Health of Ukraine,
Kramatorsjk*

Summary. *The article deals with the organization of work State Institution «Donetsk Oblastj Center for Diseases Control and Prevention of the Ministry of Health of Ukraine» from the moment of moving out of the war zone. Part of the work is devoted to the historical moments of the formation of the sanitary service, including in the territory of the Donetsk oblastj. The article reflects the current state of preventive work in the Donbas, provides information on the best sanitary doctors.*

Key words: *sanitary service, sanitary doctors, preventive work, oblastj center of disease control and prevention of the Ministry of Health of Ukraine.*

Адреса для листування:

Матюшина Вікторія Олексіївна
Відділення організації санітарно-гігієнічних досліджень ДУ «Донецький обласний центр контролю та профілактики хвороб МОЗ України», м. Краматорськ
E-mail: vikperemoga@ukr.net
Тел.: +38 (050) 347-52-84

Отримано 16.06.2021